

תגובתית, משתלמת או ערעור על לגיטימיות: כיצד מסבירים יוצאי אתיופיה את חלקם בהתנגשויות אלימות עם המדינה?

יאיר יאסן

מאמר זה מבקש להסביר באילו נסיבות מאבקים פוליטיים הופכים לאלימים מנקודת המבט של פעילי המחאה. שאלת המחקר היא כיצד אזרחים מקבוצות מיעוט מוחלשות מסבירים את חלקם בהתנגשויות אלימות. המקרה של יוצאי אתיופיה בישראל הוא פרדוקסלי במיוחד. אף על פי שיוצאי אתיופיה סובלים מאפליה, מגזענות ומאלימות משטרית לאורך שנים, הם חלק מן הקולקטיב היהודי-לאומי ומביעים תחושה עמוקה של שייכות, אמון והזדהות עם המדינה ועם החברה בישראל. עם זאת, במספר מקרים הסלימו ההפגנות של יוצאי אתיופיה להתנגשויות אלימות עם המשטרה. מאמר זה, המבוסס על 20 ראיונות עומק מובנים למחצה עם פעילי מחאה, מעלה שלוש מסקנות: ראשית, רוב האלימות המתוארת הייתה תגובתית והתרחשה בעיקר בהתנגשויות עם המשטרה בהפגנות, ולכן היא לא הייתה אסטרטגיה מתוכננת מראש. שנית, עימותים יכולים להיתפס כדיעבד כמשתלמים מבחינת עלות-תועלת, גם אם לא היו אסטרטגיה מתוכננת. התועלת הפוטנציאלית הנתפסת של העלאת הבעיה לשיח הציבורי, למרות העלות הגבוהה של האלימות, יכולה להסביר זאת. ושלישית, ההתנגשויות האלימות הן תוצאה של ערעור על רכיבים של לגיטימיות מדינתית נתפסת. מאחר שיוצאי אתיופיה מביעים אמון, מזדהים

* יאיר יאסן, המחלקה לפוליטיקה וממשל, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
דואר אלקטרוני: yairyassan@gmail.com

מחבר המאמר מבקש להודות לפרופ' גיא בן-פורת על ההנחיה, על המסירות ועל המודל.

עם המדינה ותופסים אותה כפועלת על-פי חוק, אפשר להסביר אפשרות זו במונחים של ערעור על צדק תהליכי, צדק חלוקתי ותפיסת האפקטיביות של המדינה. ממצאי המחקר מספקים תובנות הניתנות להכללה בזירות מאבק אחרות בעולם.

מילות מפתח: יוצאי אתיופיה, מחאות, התנגשויות אלימות, לגיטימיות מדינית נתפסת, משטרה, אמון

התנגשויות אלימות בין אזרחים לבין המדינה מעוררות הנחות לגבי הנסיבות והתנאים שמאבקים חברתיים הופכים בהם לאלימים. ראשית, הדמוקרטיה אמורה להקנות כלים לשינוי חברתי שהם על פי רוב יעילים יותר מאלימות. השימוש באלימות אינו רק מאיים על הדמוקרטיה, אלא גם עלול להשפיע לרעה על הלגיטימציה הציבורית של המחאה, ובעקבות כך לערער אותה. שנית, האלימות עשויה לגבות מחיר אישי וקבוצתי מן המשתתפים בה, בייחוד מאזרחים מקבוצות מיעוט מוחלשות. עם זאת, ולמרות העלויות והסיכונים, אזרחים עלולים להתנגש באלימות עם סוכני המדינה.

שלוש אפשרויות יכולות להסביר התנגשויות אלימות בין מיעוטים מוחלשים לבין המדינה. ראשית, אלימות יכולה להיות מתוארת כתגובתית, כלומר כתגובה לאלימות משטרתית. מנקודת המבט של פעילי המחאה, התפרצות זו של אלימות לא הייתה מתוכננת ולא רצויה. האפשרות השנייה היא כי אלימות עשויה (או לא) להיות תגובתית, אבל את תוצאותיה ניתן להעריך בדיעבד כמועילות על מנת להשיג את המטרות הרצויות. כך, למרות מחירה הכבד, התוצאה של ההתנגשות האלימה נחשבת בלתי נמנעת, אך משתלמת. האפשרות השלישית היא שלאלימות יש משמעות עמוקה יותר מאשר תגובה למצב נתון או חישוב עלות-תועלת, והיא מצביעה על כך שפעילי המחאה מערערים על הלגיטימיות של המדינה או מערערים על חלק מרכיבי הלגיטימיות. ההסבר התיאורי של האלימות כתגובתית, ושני ההסברים האנליטיים המבוססים על הערכת האלימות (משתלמת או פגיעה בלגיטימיות), אינם סותרים זה את זה ויכולים להשלים זה את זה. מתוך המקרים השונים של התנגשויות אלימות בין מדינות לבין מיעוטים מוחלשים, המקרה של יוצאי אתיופיה בישראל הוא פרדוקסלי במיוחד. אף על פי שיוצאי אתיופיה סובלים מאפליה, מהרחקה, מגזענות ומאלימות משטרתית לאורך השנים, הם חלק מן הקולקטיב היהודי-לאומי ומביעים תחושה עמוקה של שייכות למדינה ולחברה בישראל. עם זאת, למרות תחושת ההשתייכות העמוקה והרצון להשתלב הסלימו ההפגנות של יוצאי אתיופיה להתנגשויות אלימות עם המשטרה במספר מקרים.

עיוותים אלימים עם סוכני המדינה יכולים להיחשב כצורה של מחאה אפשרית למיעוטים שאינם מסוגלים לשנות את מצבם בדרך אחרת, אבל אלימות אינה עולה בקנה אחד עם תחושת אמון והודהות עם המדינה ועם עלות אישית וקבוצתית גבוהה

שפעילי מחאה עלולים "לשלם" על מעשיהם (Marx, 2002). מחקרים מראים כי מיעוטים מוחלשים, אתניים ואחרים, נוטים לתת פחות אמון במדינה ובסוכנויותיה מאשר האוכלוסייה הכללית, בין היתר בשל אפלייתם על-ידי אותן סוכנויות (Van Craen, 2013). ואולם, אין זו האפשרות היחידה. כפי שמראים מחקרים על יוצאי אתיופיה בישראל (Abu, Yuval, & Ben-Porat, 2017) ולפי ממצאי המחקר הנוכחי, מיעוטים מוחלשים עלולים לסבול מאפליה ומהדרה, אך עדיין לתת אמון רב במדינה (Maxwell, 2010).

הבחנה בין ההחלטה להפעיל אלימות בזמן נתון לבין ההערכה הרטרופקטיבית של מידת תועלתה עשויה להסביר בדיעבד כי גם אלימות שלא הייתה מתוכננת מראש, עשויה להיתפס כבעלת ערך בעיני המפגינים. גם אם את רוב האלימות יזמה המשטרה, והאלימות של פעילי המחאה הייתה תגובתית, היא עדיין עשויה להיתפס כמועילה. ניפוץ הדימוי של יוצאי אתיופיה כ"נחמדים" אילץ אפוא את המדינה להתייחס ברצינות למצוקתם ולהקים צוות בין-משרדי שתפקידו לגבש תכנית פעולה לטיפול בגזענות כלפי יוצאי העדה (פלמור, 2016). נוסף על כך, אלימות אינה חייבת להיות תוצאה של דה-לגיטימציה (Bar-Tal & Hammack, 2012), אלא יכולה להצביע על ערעור על חלק מרכיביה (Levi, Sacks, & Tyler, 2009; Tyler & Jackson, 2014). המחקר הנוכחי מבקש לטעון כך ולהראות שפעילי מחאה יוצאי אתיופיה מערערים על צדק תהליכי, על צדק חלוקתי ועל אפקטיביות, אך הם עדיין מזדהים עם המדינה, נותנים את אמונם בסוכנה ותופסים אותם כפועלים על-פי חוק.

מאמר זה מבקש להסביר באילו נסיבות מאבקים פוליטיים הופכים לאלים מנקודת המבט של פעילי המחאה. שאלת המחקר העיקרית היא כיצד אורחים מתוך קבוצות מיעוט מוחלשות המעורבים במאבק פוליטי עם המדינה, מסבירים את חלקם בהתנגשויות אלימות. כנגזרת של שאלה זו ייבחנו שתי שאלות משנה: כיצד הם מתארים התנגשויות אלימות במונחים של תגובה מול אסטרטגיה? כיצד הם מעריכים את ההשלכות ואת הגורמים המקדימים שהביאו להתנגשויות אלימות?

המאמר תורם שתי תרומות עיקריות. ראשית, ניתן לראות את האלימות כמועילה בדיעבד, גם אם היא לא הייתה אסטרטגיה מתוכננת. הספרות הקיימת אינה מסבירה כיצד פעילי מחאה מתוך קבוצות מיעוט מוחלשות יכולים למצוא תועלת בהתנגשויות אלימות, במקרים שהאלימות הופעלה נגדם. שנית, האלימות אינה מעידה בהכרח על דה-לגיטימציה, אלא יכולה להצביע על ערעור על חלק מרכיביה של תפיסת הלגיטימיות. מאמר זה מפתח את המחקר הקיים ומראה כי בהסברים של פעילי מחאה להתנגשויות אלימות ניתן לאפיין תפיסות המערערות על צדק תהליכי, צדק חלוקתי ואפקטיביות, לצד תפיסות שאינן מערערות על הזדהות, אמון וחוקיות כלפי המדינה וסוכניה. החלק הראשון של המאמר דן ביכולתם של מיעוטים מוחלשים לחולל שינוי בדמוקרטיה, ובפרט בדרכים לתאר התנגשויות אלימות, בתפיסות אסטרטגיות לשינוי

ובהגדרת המושג לגיטימיות מדינתית נתפסת. החלק השני ממחיש כיצד נעשה שימוש במסגרת התאורטית באמצעות ניתוח מקרה הבוחן של יוצאי אתיופיה בישראל. לבסוף, המאמר ידון במה שניתן ללמוד ממקרה הבוחן על הנושא באופן רחב ובמה שניתן להכליל ממנו על מקרים אחרים של עימותים בין מיעוטים מוחלשים לבין המדינה.

מיעוטים מוחלשים והיכולת לחולל שינוי

למרות השאיפה האידיאלית של הדמוקרטיה לשילוב ולשוויון, מיעוטים מוחלשים סובלים לעתים קרובות ממעמד אזרחי בלתי שוויוני ויכולים להיות חשופים לאלימות מצד המדינה יותר מאזרחים אחרים (Jones-Eversley, Adedoyin, Robinson, & Moore, 2017). מיעוטים מובחנים עלולים לחוות תסכול בשל אי-יכולתם להשתלב (Shukra, 2004), ומיעוטים משולבים עשויים בכל זאת לסבול מאי-שוויון ומגזענות (Sajjad & Härdig, 2017). עם זאת, חסמים מוסדיים וחברתיים, מעמד פוליטי חלש, משאבים מוגבלים ושימוש באלימות מוגזמת מצד המשטרה (Delehanty, Mewhirter, Welch, & Wilks, 2017) מחלישים במידה ניכרת קבוצות מקופחות ומוחלשות ומגבילים את זכויותיהן הדמוקרטיות (Mautner, 2011).

בדמוקרטיה, גם כאשר הן מחויבות למודל אזרחי שוויוני, המציאות בפועל שונה (Shafir & Peled, 2002). בניגוד לאתוס השוויוני שהדמוקרטיה מבקשת לקיים, המדינה היא למעשה היררכית, מדירה ולעתים אף אלימה כלפי מיעוטים. הפער בין ההיבט הרשמי (השוויוני) לבין ההיבט המעשי (ההטרונגי) יוצר היררכיות של אזרחויות (Turner, 2001). אזרחות שוויונית חשובה להכרה, לשייכות ולתחושת הביטחון האישי ומשפיעה על התפיסות כלפי המדינה (Erdal, Deoland, & Tellander, 2018). אמנם מיעוטים הסובלים מאפליה שואפים לשינוי, אך מעמדם החברתי הנמוך והאמצעים המוגבלים שברשותם מצביעים על חולשה פוליטית (בן-פורת, יונה ובשיר, 2016). בהיעדר אלימות מצד המדינה מגבירה את התסכול ומחזקת את השאיפה לשינוי (Ben-Porat & Reynolds, 2017) וגם מדכאת ומגבילה את היכולת למחות ולחולל שינוי (Stenson, 2018).

מאבקים לשינוי עשויים ללבוש צורות פעולה שונות, החל בפעולות נורמטיביות וכלה בפעולות החורגות מכללי הדמוקרטיה (Catlaw, 2007). מפגשים אלימים בין אזרחים לבין סוכני מדינה מתרחשים בדרך כלל בהפגנות ומוסברים לעתים כתגובה לאלימות משטרתית (della Porta, 2013). ההיסחפות לאלימות אינה מתוכננת בדרך כלל, אך היא יכולה לנבוע מנכונות להתעמת או לגרום לה (Alimi, 2006). את חלקם של המפגינים בהתנגשויות אלימות אפשר להסביר כתלוי בנסיבות שהתפתחו במהלך המפגש, ולא כגישה אסטרטגית או אידאולוגית (McAdam, 2017), ולכן ניתן להבדיל בין אלימות תגובתית לבין אלימות אסטרטגית על בסיס הכוונה הראשונית. על-פי הבחנה זו, אלימות תגובתית היא תוצאה של נסיבות מסוימות, והיא מתרחשת בדרך

כלל לאחר אובדן שליטה בהפגנות בתגובה לאלימות המשטרה. לעומת זאת, אלימות אסטרטגית (או יוזמה) היא שימוש מכוון ומתוכנן באלימות, כאשר היוזם אינו נגרר לפעולה האלימה בתגובה לאלימות מידית וממוקדת נגדו, אלא מתכנן אותה מראש (Sprinzak, 1991).

מתוך מגוון רחב של אופני מחאה שונים (Gallagher-Cunningham, Dahl, & Frugé, 2017), אלימות יכולה לשמש כאסטרטגיה לשינוי חברתי-פוליטי (Nassauer, 2016). גם אם איננה מתוכננת מראש, ולמרות ניסיונות המפגינים להימנע ממנה (Van Stekelenburg & Klandermans, 2017), ניתן להעריך בדיעבד אלימות כבעלת תועלת. אורחים ישתתפו במחאה אלימה אם הם מודעים למשאבים העומדים לרשותם, אם הם יכולים להשתמש בהם ואם הם מסכימים לכך (Alimi, Demetriou, & Bosi, 2015). אלימות כדרך מחאה היא מועילה לעתים, אך היא מסכנת את הלגיטימיות הציבורית של המחאה (Simpson, Willer, & Feinberg, 2018). בהתחשב בסיכון העצמי או הקבוצתי ניתן אפוא להסביר אלימות באמצעות משוואה של עלות-תועלת (פירסון, 2017; Van Zomeren, Susilani, & Berend, 2016). מחאות אלימות הן יעילות במשיכת תשומת הלב הציבורית (Lofland, 2017), כמו העלאת נושאים הדורשים התייחסות מידית לתודעה החברתית ולשיח התקשורתי (Wouters, 2013). בעיות חברתיות לא היו מגיעות לעולם לכותרות או מעוררות עניין רב ללא עימותים אלימים (Opatow, 2016), לפיכך מפגינים יכולים להעריך בדיעבד כי פגיעה גופנית, מעצר או פגיעה בתדמית הקבוצה או בלגיטימיות הציבורית של המחאה עשויים להשתלם בתוצאה הסופית (Pearson, 2000).

התנגשויות אלימות ניתנות להיתפס רטרוספקטיבית כמשתלמות, אך שאלה נוספת עוסקת בקשר שבין אלימות לבין לגיטימיות מדינתית נתפסת (Bar-Tal & Hammack, 2012). התנגשויות אלימות עם סוכני המדינה (כמו המשטרה) עשויות להצביע על שחיקה מתמשכת של הלגיטימיות של המדינה (Sprinzak, 1991), ועימותים עלולים להידרדר לכדי התנגשויות אלימות, שיובילו לדה-לגיטימציה (Bar-Tal & Alon, 2016). לגיטימיות היא קבלת סמכות הבאה לידי ביטוי בהסכמה לציית, והיא מתייחסת למדינה כישות אחת, לכוחות הביטחון כנציגי המדינה באופן נפרד, או לפעולות והחלטות מסוימות של המדינה או של מוסדותיה (Bradford, 2014). מדינה, או סוכנות של המדינה, נתפסת כלגיטימית כאשר היא מתנהגת בהגינות, פועלת לטובת אזרחיה ומאפשרת לאזרחים להשמיע את קולם ביחס למעשיה. כאשר הלגיטימיות מתערערת, אזרחים עלולים למחות ואף להשתמש באלימות נגד המדינה או סוכנותיה (Rosanvallon, 2011). לערעור על הלגיטימיות של המדינה יש פוטנציאל לפעולות שונות של מחאה, כמו אלימות (Lupu & Wallace, 2019).

על סמך ההגדרות הקודמות (Gilley, 2012) ניתן לקשור אלימות לשישה רכיבים נפרדים של לגיטימיות מדינתית נתפסת: הזדהות (Marx, 2018), אמון (Devos, Spini, & Schwarz, 2002), צדק תהליכי (Nix, Wolfe, Rojek, & Kaminski, 2015), צדק

חלוקתי (Tyler, 2012), חוקיות (Habermas, 1975; Rose-Ackerman & Palifka, 2016) ואפקטיביות (Schmidt, 2013). בחינת ההסברים של האזרחים לערעור על כל אחד מהם יכולה להיות קשורה להסבריהם להתנגשויות אלימות (Barker, 1990). מתוך רכיבים אלו, החשובים ביותר עשויים להיות אמון והזדהות (Weber, 1964). אמון בגוף שלטוני פירושו שהוא נתפס כמשרת את טובת הציבור מתוך כוונה טובה (Barnard, 2001; Levi & Stocker, 2000). זו תפיסה מורכבת להמשגה, אך ניתנת למדידה באמצעות דיווחים עצמיים בסקרים ובקבוצות מיקוד (Abu et al., 2017). הזדהות, או הזדהות ערכית, פירושה שאזרחים ומדינה מחזיקים בערכים משותפים (Beetham, 2013). רגשות חובה ורצון לציית לרשויות מבוססים על אמון ועל הזדהות ומתורגמים למעשים של הסכמה ושיתוף פעולה עם חוקים ועם נוהלי שלטון (Levi et al., 2009). מחקרים מדגישים את חשיבותם של שני הרכיבים האלה ומראים באופן עקיב שרמות נמוכות של אמון והזדהות כלפי המשטרה בקרב מיעוטים מוחלשים קשורות להתנגשויות אלימות ביניהם (Tyler, 2003). דוגמאות לכך נמצא במקומות רבים בעולם, ובשנים האחרונות הן בולטות בקרב ההתעוררות האזרחית בארצות הברית תחת הסיסמה #BlackLivesMatter (O'Connor, 2008; Powell, 2016; Weitzer & Tuch, 2004).

יוצאי אתיופיה בישראל: גזענות, אלימות משטרתית ומחאה

החברה הישראלית מקוטבת ומרובדת באופן ברור מבחינה מעמדית ואתנית. הפרדה מרחבית והבדלים חברתיים-כלכליים קיימים לא רק בין יהודים לבין לא-יהודים, אלא גם בתוך האוכלוסייה היהודית עצמה (Shafir & Peled, 2002). מאז החלו לעלות ארצה בסוף שנות ה־70, היוזמה להבאת עולים מאתיופיה לישראל נתקלה שוב ושוב בהתנגדויות בשל ספקות באשר לזהותם היהודית, ועד לאחרונה עדיין סירבו כמה מוסדות רבניים בישראל לקבל את יהדותם (Mizrachi & Zawdu, 2012). ראשית העלייה המאסיבית של יוצאי אתיופיה לישראל הייתה בשני מבצעים רחבי היקף: כ־8,000 הגיעו במבצע משה בשנת 1984, ו־14,000 הגיעו במבצע שלמה בשנת 1991 (Ben-Eliezer, 2008). עולים נוספים נכנסים מעת לעת מאז ועד היום. בסוף שנת 2017 חיו בישראל כ־149 אלף יוצאי הקהילה, רובם ממוקמים בשכבות הנמוכות של הסולם החברתי-כלכלי, ומשפחות רבות חיות מתחת לקו העוני. יוצאי אתיופיה מתגוררים בשכונות מובחנות בערים במרכז הארץ, כמו נתניה, חדרה, רחובות, באר שבע ואשדוד, ואחרים חיים בפאתי עיירות קטנות בפריפריה (דיין, 2014). נוסף על כך, ניתן לאפיין פער בין-דורי בין ההורים (ילידי אתיופיה) לבין ילדיהם (ילידי הארץ). דור ההורים מעולם לא תפס את עצמו כשחור, ורק במפגש עם החברה הישראלית הם "הפכו לשחורים" (Kaplan & Salamon, 2004). המפגש עם החברה הישראלית השפיע עליהם מאוד בהיבטים שונים, כמו אורחות חיים, זהות ותרבות

(Abu et al., 2017). לעומת זאת, מצבם של ילידי הארץ טוב יותר במונחים של מעמד כלכלי, גישה לטכנולוגיה, שליטה בשפה העברית והשתלבות בחברה הכללית (דיין, 2014).

יוצאי אתיופיה נתפסים בעיני החברה הישראלית כ"שקטים ונחמדים". אף כי מדובר לכאורה בסטראוטיפ חיובי, הוא מאפשר לחברה הישראלית להמשיך ולהצדיק את הסטטוס קוו המפלה ולטעון שהקהילה עצמה איננה מעוניינת בכיכול למחות או להיאבק על זכויותיה. בד בבד עם הסטראוטיפים ה"חיוביים" מיוחסים להם גם סטראוטיפים שליליים, כמו פרימיטיבים וחסרי מסוגלות. הסטראוטיפים האלה, המיוחסים ליוצאי אתיופיה בגלל צבע עורם, משקפים דה־הומניזציה שלהם בחברה הישראלית (פלמור, 2016).

ההצדקות האידאולוגיות שיוצאי אתיופיה משתמשים בהן למאבקם, הן בעיקר תביעות להכללה באופן מלא ושווה בחברה ולהכרה בזכויותיהם, והן עולות בתגובה לאלימות משטרתית ולגזענות חברתית ומוסדית (Schwarzmantel, 2011). מקרים קיצוניים של אלימות משטרתית, בייחוד כלפי פעילים חברתיים, מחזקים את תביעותיהם (לדוגמה, ליאור, 2015; מורג, 2016). המאבק לחיסול התופעות הללו מתחיל בדרישה להכרה שהגזענות היא אמתית, אף על פי שגילווייה מוסתרים לפעמים מן העין ואי־אפשר לכמתם. המטרה הכוללת של מאבקם היא לאפשר ליוצאי הקהילה להרגיש בטוח וליהנות מעקרונות הצדק והשוויון המעוגנים במגילת העצמאות (פלמור, 2016).

דוגמאות רבות מבטאות עמדות גזעניות ואלימות בקרב החברה והמשטרה בישראל כלפי יוצאי אתיופיה (Burstein & Norwich, 2018). התסכול בשל ההתנהגות הגזענית והאלימה של המשטרה הוציא את ההמונים לרחובות בכמה גלי מחאה במהלך השנים, שחלקם גלשו להתנגשויות אלימות. המחאה המשמעותית ביותר אירעה בשנת 2015 בעקבות זעם על סרטון וידאו של שוטרים שהפכו את החייל דמאס פיקדה, ומחאה ראשונית הפכה לגל הפגנות שנמשך כחודשיים. בדומה למחאות הקודמות של הקהילה בארבעת העשורים האחרונים החלו האירועים בשקט יחסי, אך גלשו במהירות להתנגשויות אלימות, ובמקרה זה – הסלימו לכדי התפרעויות שנפצעו בהן עשרות שוטרים ומפגינים. כמו במקרים קודמים, גל המחאה התפזר מהר ככל שהתעורר והביא לרווח פוליטי־חברתי מועט ביותר. התסכול גבר בשל העדר שינוי שהבטיחה ועדה ממשלתית שהוקמה במיוחד לשם כך (פלמור, 2016), ובשנת 2019 פרצו מחאות לאחר הריגתם של הצעירים יהודה ביאדגה (המעורער בנפשו) וסולומון טקה בידי המשטרה. במחאות אלו השחיתו המפגינים כלי רכב משטרתיים ופרטיים וניסו לפרוץ לתחנת משטרה. תחילה נקטה המשטרה מדיניות של הכלה, אך לאחר שעות של חסימת כבישים היא החלה לפזר בכוח את ההפגנות. באירועים אלו נפצעו 83 אנשים, מתוכם 47 שוטרים.

שיטה

מחקר איכותני זה מבוסס על 20 ראיונות עומק מובנים למחצה עם ישראלים יוצאי אתיופיה המעורבים במאבקים חברתיים (12 גברים ו־8 נשים בני 27–45, 16 ילידי הארץ, 4 ילידי אתיופיה). המרואיינים השתתפו בהתנגשויות אלימות עם סוכני המדינה (בעיקר עם המשטרה) במגוון מחאות או הם פעילי מחאה חברתיים, כמו מנהיגים רשמיים ובלתי רשמיים של הקהילה. מרבית הראיונות נערכו בשנים 2015–2018. אמנם מחאות נערכו גם לפני כן וגם אחרי כן, אך מחקר זה מתמקד בעיקר בהפגנות שהתרחשו בשנת 2015 ובמפגינים שהשתתפו בהן.

הקשר עם המרואיינים נוצר באמצעות שני ערוצים עיקריים: בגישה ישירה באמצעות רשתות חברתיות, בהתבסס על דיווחים חדשותיים רלוונטיים, ובגישה מתווכת דרך חוקר אחר, עיתונאי או פעיל חברתי. המשתתפים הראשונים הובילו לאחרים בשיטת כדור השלג. לא היה קל להגיע אל המרואיינים: רבים לא סמכו על החוקר והטילו ספק בכוונותיו של אדם השואל אותם על התנהגות אלימה. הראיונות עם הפעילים החברתיים שלא השתתפו בהתנגשויות אלימות, סיפקו פרספקטיבות משלימות לראיונות עם פעילי המחאה שהיו מעורבים בהתנגשויות. רוב הראיונות ארכו 45–90 דקות, הוקלטו בהסכמת המרואיינים ותומללו לטקסט ששימש מסד לנתוני המחקר.

גישת המחקר הייתה נרטיבית. ניתוח הממצאים ועיבודם מבוססים בעיקרם על תוכן, ובמידת הצורך ניתנה פרשנות לפנים הצורניים וההוליסטיים של הריאיון (Harel-Shalev & Daphna-Tekoah, 2016). התמות נגזרו הן באופן דדוקטיבי (המבוסס על תאוריה) והן באופן אינדוקטיבי (שאותו לא צפתה התאוריה) (Gilligan, 2015). על מנת להגן על האנונימיות של המרואיינים, המאמר מציין שמות בדויים ופרטי הרקע מטושטשים. בחלק מן המקרים הוחלפו הפרטים האישיים והממצאים בין הראיונות, במידה שלא פגעה בתקפותם (שקדי, 2011).

ממצאים

אלימות תגובתית: בעיקר בהפגנות

אלימות תגובתית היא תוצאה של נסיבות, והיא מתרחשת בדרך כלל לאחר אובדן שליטה בהפגנות ובעקבות אלימות משטרתית (della Porta, 2013). רוב ההתנגשויות האלימות המדווחות בתקשורת בין יוצאי אתיופיה לבין המשטרה מתרחשות בהפגנות, אך רבות אחרות מתרחשות בשכונות, והסיקור התקשורתי שלהן מועט. רוב המרואיינים תיארו התנגשויות כאירועים שבהם חלקם באלימות היה תגובתי. תיאורים אלו מסבירים את האלימות בשלוש צורות עיקריות, שההבדל ביניהן הוא לעתים קטן. ראשית, האלימות תוארה כבלתי נמנעת, שכן הצד השני (בדרך כלל המשטרה) הוא שיוס את העימות, ולכן לא היה מנוס מן ההתנגשות. שנית, האלימות תוארה כמקובלת או כלגיטימית, והיא מוצדקת כיוון שהיא בלתי נמנעת. לבסוף, האלימות תוארה כהגנה עצמית.

את ההסבר הראשון אפשר למצוא בדבריה של טלי, שתיארה את ניסיונה להימלט מהפגנה שיצאה מכלל שליטה:

העיניים שלי שרפו ואני לא מצליחה לפתוח אותן. ניסיתי להתנגד, להתקדם, לדחוף.

קריין מתארת באופן דומה את המהומה בהפגנה בתל אביב בשנת 2015:

הם דחפו אותנו לתוך השיחים ואתה לא יכול לגשום, אז אתה דוחף ואז מפרקים אותך ואתה בידיים חשופות. בכיכר הם דחפו אותנו לקפה לנדוור, ואתה מנסה לצאת משם ויש אנשים, ואוטומטית אתה הופך שולחנות כי אתה מנסה לצאת, ואז מרביצים לך. זה טקטיקה של שימוש בכוח, אתה יכול להגיד, אבל אין לך ברירה, את לא יכולה שידרסו אותך.

ההסבר התגובתי השני מתאר את האלימות כלגיטימית וכמוצדקת ביסודה, שכן היא החלה ביוזמת הצד השני. הסבר זה מסתמך בעיקר על ההבדלים בין מותר לבין אסור, כאשר האלימות התגובתית נתפסת כנכונה וכמקובלת במצבים מסוימים (Rawls, 2001). כך הצדיק גילי את פעולותיו כאשר התעמת עם שוטר:

השוטר חטף לי את הטלפון, ולקחתי לו אותו חזרה, וזה יצר מצב ששנינו רבים אחד עם השני.

וכך הסביר גיא למה הכה שוטר:

הוא דחף אותי החוצה סתם [מהקניון], אז אסור להתזיר?

על-פי תפיסותיהם, השימוש בכוח מקובל מבחינה ערכית ומוסרית על מנת לעמוד על זכויותיהם.

ההסבר התגובתי השלישי הוא שהאלימות הייתה הגנה עצמית. הגנה עצמית כאלימות תגובתית היא פעולה של דחיית התקפה, והיא אינה סותרת את האמונה באי-אלימות, כפי שמתואר לעתים קרובות במחקרים של תנועות לזכויות האזרח (Strain, 2005). הסבר של הגנה עצמית ניתן למצוא בדבריו של און, המתחילים בתיאור של תסכול ארוך שנים שהוא סובל ממנו:

הלוואי והייתי מעורב רק פעם אחת בלבד [בעימותים אלימים], הפעילו עליי אלימות הרבה פעמים. אלימות פיזית ממש. אני רק שואל את עצמי אם זה בגלל צבע עור או סיבה אחרת. זה לא הגיוני שכן אדם לא עושה כלום והמשרה קופצת עליו.

התסכול המתמשך הזה, כפי שהוא מסביר, הוביל אותו "להכות בחזרה" משום לא הייתה לו בְּרָה אלא להגן על עצמו, כאשר הותקף ללא כל סיבה נראית לעין:

לפעמים כשאין בררה גם אני החזרתי, הייתי צריך להגן על עצמי. זה לא הגיוני שאדם קטן כמוני יגרום נזק ל-10-12 שוטרים [...] ואז טוענים בבית המשפט שאני תקפתי אותם. הם אמרו שהרמתי כיסא מהמסעדה ונתתי לאיזה בלש בראש.

נוסף על שלושת ההסברים העיקריים שסיפקו מרבית המרואיינים כשתיארו את חלקם בהתנגשויות כאלימות תגובתית, בחלק קטן מן הראיונות נמצאו תיאורים שאינם עונים להגדרה זו והיו בעל אופי יזום יותר. אלימות זו, שניתן לכנותה אלימות אסטרטגית, איננה בהכרח המכה הראשונה בכל מפגש אלים (Sprinzak, 1991), אלא היא יכולה להיות גם תכנון מקדים או הכנה לקראת התנגשות אלימה, אם המחאה מסלימה (Alimi et al., 2015). מרואיינים ספורים תיארו אלימות כאסטרטגיה מקובלת למחאה, והסבריהם מסתמכים בעיקר על נכונות להשתמש באלימות בעתיד. ואולם, אף על פי שמרבית המרואיינים התנגדו לאלימות עתידית, לרוב הם לא כללו בזה אלימות מרומזת או כבושה (אזולאי ואופיר, 2008; Piper & Wheeler, 2016). מעטים היו לוחמניים יותר והצטערו על דרך התרחשותה של ההתנגשות, אך לא על האלימות שהתרחשה, אלא על אלימות שלא התרחשה או על אלימות שהייתה צריכה להיות עוצמתית יותר.

מרואיינים אחדים דיווחו על היערכויות של "קבוצות מחתריות", שלא יהסו לפעול באופן בלתי חוקי כדי להשיג את מטרותיהם. פעילים לוחמניים אלו מדווחים עוד כי לא יימצעו מאלימות נגד שוטרים בכל מקרה של התקפה נוספת על צעירים יוצאי העדה, והם מתארים פעולה אפשרית זו כפעולה למען הקהילה או לפחות כהגנה עצמית-חברתית. מוקד הייחוס של התארגנויות אלו הוא כפול: הן הגנה על בני נוער יוצאי אתיופיה במהלך שגרת חייהם על רקע מקרי אלימות משטרתית, כדוגמת המקרים של יוסף סלמסה ודמאס פיקדה, והן הגנה על יוצאי אתיופיה במהלך הפגנות (Burstein & Norwich, 2018).

הנתונים שנאספו במחקר זה בנוגע למספר הקבוצות הללו ולמספר חבריהן אינם חד-משמעיים, ואולי יש רק קבוצה אחת מאורגנת מסוג זה. ואולם, נראה כי פעולה מתואמת בסגנון צבאי כבר מתרחשת בשטח. גילי, "אחד ממארגני ההפגנות הראשונות", תיאר בדבריו את ההכנות להפגנה כמבצע צבאי הכולל חלוקת תפקידים, תדריכים, הקצאת טלפונים בלתי ניתנים לאיתור ותקשורת רדיו באמצעות אוזניות מוסתרות. הוא לא היסס לכנות את קבוצתו "ארגון מחתרתי" והשתמש בכישוריו כמפקד בצבא כדי לקדם את מטרותיה. דבריה של טלי היו מפורשים באותה מידה, כשתיארה קבוצה מאורגנת ששמה לה למטרה להגן על צעירי העדה בשגרת יומם:

כיום יש קבוצות שמתארגנות בשכונות, שאם שוטר אחד בא או ניידת מגיעה, קריאה אחת בטלפון מתרכזים להם חבריה צעירים. אני לא רוצה להגיד גרילות [...] זה לא עניין של לעצור אלא של נוכחות, שאותו נער [שמותקף על-ידי המשטרה] לא יהיה לבד.

גישתה האסטרטגית לשרת את קהילתה נושאת איום מפורש כלפי המשטרה והחברה הישראלית:

אני בגישה של עין תחת עין, שן תחת שן [...] ואני אגיד לך עוד משהו, יש גם דיבור כזה, שבפעם הבאה ששוטר [...] זה הצעד הבא! אנשים נורא מגמגמים כשהם מדברים על זה, על האמירה שבפעם הבאה שיהיו כותרות על אלימות שוטר נגד אתיופי זה יהיה על רצה שוטר!

הסברי עלות-תועלת: עלות גבוהה, תועלת אפשרית

חישוב של הסיכון האישי והקבוצתי שבהתנגשות האלימה, מצד אחד, ושל התועלת של התוצאה הסופית, מן הצד האחר, מאפשר להסביר בדיעבד אלימות באמצעות משוואה של עלות-תועלת (Van Zomeren et al., 2016). מחאה אלימה יעילה במשיכת תשומת לב ציבורית (Lofland, 2017) ובהעלאת נושאים לתודעה הציבורית ולשיח התקשורתי (Wouters, 2013). כאשר בוחנים את הרבדים העמוקים של ההסברים להתנגשויות אלימות, ניתן למצוא רבדים שהם יותר מאשר נסיבתיים, והם מתייחסים ליתרונות של התנגשויות אלימות כפעולות מחאה פוליטיות (Klandermans, 2014). כדי להבין אם המרואיינים ראו את ההתנגשות האלימה כבעלת תועלת לשינוי חברתי-פוליטי, נשאלו המרואיינים כיצד הם מעריכים התנגשויות בדיעבד במונחים של עלות-תועלת ומה הם מוכנים לסכן כדי להשיג תוצאה רצויה. שלוש נקודות מרכזיות נמצאו בתשובה לשאלות אלו: ראשית, מרואיינים הדגישו את העלות הגבוהה הנתפסת שהם צפויים לשלם בגין מעשיהם. שנית, מרואיינים התייחסו בחיוב לתוצאות של מחאה אלימה בדיעבד. ושלישית, מרואיינים פירטו מה הם מוכנים לשלם בעקבות המחאה ומאיזו סיבה. ראשית, מרואיינים הדגישו את העלות הגבוהה שיוצאי אתיופיה צפויים לשלם בגין פעולות מחאה. הסיכון שבשימוש באלימות מוזכר שוב ושוב ועולה בדבריהם של מרבית המרואיינים. לפעמים השתמשו המרואיינים בהסברי עלות אלו כדי להבהיר מדוע הם נמנעו מפעולות מסוימות. עלות האלימות מוסברת בעיקר כסיכון לעצמם ולקרובי משפחתם – כמו פגיעה, העמדה לדין או מאסר (עלות אישית), ובמידה פחותה בחששות באשר לקהילתם – למשל פגיעה אפשרית בלגיטימיות הציבורית של המאבק (עלות קבוצתית). בשני המקרים תוארה העלות כסכנות פוטנציאליות שהם חשופים אליהן בשל צבע עורם.

אורי מסביר שכאשר מדובר ביוצאי אתיופיה, "הפחד" מן העלות האישית גורם לאנשים להתנהג בצורה מתונה יותר. כאשר הוא עצמו התעמת עם שוטר במהלך הפגנה, הוא עצר והרגיע את עצמו ולא הגיב על-פי הדחף הראשוני. באופן דומה, קרנית מבקשת "להימנע מהמשטרה" כדי לא להיפגע. אילנה מסבירה שהמחיר שישלם "בחור אתיופי" במקרה של אלימות הוא גבוה מדי, ולכן היא "מתרחקת מאלימות כמו מאש". לבסוף, שושנה מסבירה כי נערים יוצאי אתיופיה חשופים לאלימות אקראית, שהיא מסוכנת כפליים במקרה של פעילים חברתיים, ולכן עליהם לשקול תמיד ובוזהירות את מעשיהם ואת תוצאותיהם החברתיות.

שנית, אמנם רוב המרואיינים ציינו שהם מתנגדים עקרונית לכל שימוש באלימות, אך הם העריכו בחיוב תוצאות של התנגשויות אלימות בדיעבד. ההתנגדות הבסיסית לאלימות עולה בקנה אחד עם האמון של הקהילה במדינה ובסוכניה, המבוסס על הזדהות חזקה, והיא מתבטאת בדרישות להכללה ולהכרה באמצעות מחאה לא אלימה. כמו כן, התנגשויות אלימות הוערכו ככלי מועיל להגברת המודעות הציבורית והחשיפה התקשורתית למחאה (Opotow, 2016). שושנה, "אלופה בהפגנות" על-פי הגדרתה וחוקרת תקשורת בהכשרתה, היא דוגמה מובהקת לכך. היא מעריכה בחיוב לא רק תוצאות של אירועים אלימים בהפגנות, אלא גם של פעולות יזומות וקיצוניות יותר כלפי סוכני המדינה, והיא תופסת אותן כפעולות אפקטיביות ולגיטימיות של מחאה שנועדו להעלות את הבעיה לתודעה ציבורית. וכך היא מתארת זאת:

תגובות קיצוניות משרתות צעדים של אנשים פחות קיצוניים [...] ברמה הגדולה זה משרת את התנועה, את המהלך כולו. יש לי אמפתיה לאנשים שהולכים ועושים מעשים קיצוניים, ויש להם אומץ. אנשים שהפכו את הניידת [המשטרתית בכיכר רבין בתל אביב, 2015], יש לי אמפתיה אליהם. וואלה, כל הכבוד להם. הגבול שלי זה להרוג מישהו, אם מישהו ימות. בקריית משה [ברחובות], כאשר שרפו את המנהלת השכונתית, אני לא הצטערתי. אף אחד לא מת, אז שישרפו את זה גם מחר מבחינתי.

לאחר שהביעה תמיכה במעשים אלו, שושנה מסבירה כי ללא מאבק מסוג זה, המדינה לא תהיה מחויבת לעולם למען הקהילה. דבריה מבטאים גם את התפיסה הסטיגמטית של יוצאי אתיופיה בעיני החברה הישראלית:

אני חושבת שזה חשוב. שרפת המנהלת שירתה מטרה. אנשים לא מקשיבים, לא מתעוררים ולא זזים. הממסד צריך שיעירו אותו. המוסדות מנוהלים על-ידי אנשים קהים, לא רגישים, המצפון שלהם נרדם, אז צריך לעשות משהו. הם לא קוראים עיתונים ומכתבים ולא שומעים דיבור מנומס בשקט, אתיופי נחמד, צריך לעשות משהו, כל דבר שיכול להעיר אותם [...] יש לזה מידה של אפקטיביות לשרפה של המנהלת. זה משרת את המטרה, אבל צריך שיהיו שם אנשים כדי לדחוף את האוניה.

הנקודה השלישית של עלות-תועלת מתייחסת להבדל בין מה שמרואיינים מוכנים לשלם בעקבות המחאה לבין מה שהם אינם מוכנים לשלם, וכן להצדקותיהם לכך. מחקרים מראים כי מיעוטים מוחלשים, בעיקר מיעוטים גרמים לעין, נוטים לסבול באופן לא פרופורציונלי מגזענות, מהרחקה ומאלימות משטרתית (Jones-Everesley et al., 2017; Powell, 2016). בהתאם לכך, ממצאיו של מחקר זה מצביעים על נכונות לסכן ולהקריב מעט בשל מחירה הגבוה של האלימות ולמרות התועלת הפוטנציאלית שבצדה. ההצדקות למה שהמרואיינים מוכנים לשלם הסתמכו על דרישות להכללה ולהכרה (Schwarzmantel, 2011). ממצאים אלו מתוארים בדבריה של קרין, המסבירה את השתתפותה בהתנגשויות אלימות כמוצא אחרון ומביעה את הסכמתה לסכן את עצמה, אך לא את משפחתה. לאחר שסיפרה כי סירבה לבקשת אמה להצטרף אליה בהפגנה בשל "חשש לחייה", הסבירה כי כל הדברים המקובלים שחשבה כי היא נדרשה לעשות כדי להשתלב באופן מלא בחברה הישראלית לא נשאו פרי. בדבריה היא מבטאת הן אכזבה והן רצון אמתי להשתייך:

ביקשתם שנשתלב בחברה הישראלית ושאשנה את הסממנים האתניים שלי, אז עשיתי כל מה שנדרשתי. הפגנה זה הדבר הכי לגיטימי בחברה דמוקרטית. חטפנו מכות על ימין ועל שמאל, היד על ההדק כל כך קלה כשזה נוגע לילדים שחורים. יש פה יותר מדי סטירות.

על בסיס ניתוח הממצאים בנוגע להסברי עלות-תועלת ניתן לסכם ולומר כי במקרים מסוימים האלימות נתפסת כמשתלמת למרות העלויות הגבוהות שבצדה. הסברים אלו מתייחסים לעלויות הגבוהות של שימוש באלימות, אך מדגישים את יעילות האלימות בהעלאת המודעות הציבורית והמודעת למחאה. ההסברים חושפים, מחד גיסא, תחושה של ייאוש וכאב עמוק, ומאידך גיסא, את הרצון הבלתי מתפשר להשתייך ולהשתלב. הממצאים עולים בקנה אחד עם הטענה כי השימוש באלימות כצורה של מחאה פוליטית תלוי בתוצאותיה האפשריות, אך היא יכולה גם להיות תוצאה של תסכול (Jost & Van der Toorn, 2012). במקרים קיצוניים תיארו המרואיינים את מצבם כייאוש עמוק, כפי שעשתה רעיה:

המצב שלנו כל כך רע ששווה לנו להילחם. אין לנו מה להפסיד.

ערעור על לגיטימיות: מביעים אמון, אך מוחים

הסברים נסיבתיים, המתארים את ההתנגשות האלימה כתלויה בהתרחשות הנקודתית בשטח, מציגים את חלקם של האזרחים בהתנגשות כתגובה שאינה תלויה באידאולוגיה. לפעמים ההתנגשות האלימה נתפסת כדיעבד כמשתלמת לטובת המחאה וליצירת שינוי, אבל אלו אינן האפשרויות היחידות. ערעור הלגיטימיות של המדינה יכול לבוא לידי ביטוי באחד משלושת המצבים האלה: משבר אמון, קונפליקט בלגיטימציה או משבר

לגיטימציה (Sprinzak, 1991). כל אחד מהם עשוי להוביל לפעולות אחרות של מחאה, ועל כן הם נושאים פוטנציאל לאלומות פוליטית (Catlaw, 2007). מאחר ששאלת הדה-לגיטימציה קשורה לסוגיות יסוד של דחיית המדינה (Tarrow, 2013) ומאחר שיוצאי אתיופיה מבטאים רמות גבוהות של אמון והזדהות עם המדינה ועם סוכניה, יש לבחון אם המרוויינים שוללים את הלגיטימיות של המדינה או שנכון יותר שהם מערערים על רכיבים מסוימים של לגיטימיות מדינתית נתפסת, כפי שהוצע במסגרת התאורטית. רוב המרוויינים מבטאים אמון והזדהות גבוהים עם המדינה ועם סוכניה. לפי ממצאים ממחקרים קודמים על יוצאי אתיופיה, הם מבטאים קונפליקט פנימי בין תחושות של אפליה וסטיגטיזציה (Lamont & Mizrachi, 2012), מחד גיסא, לבין האמון וההזדהות שלהם, מאידך גיסא. למרות האפליה, הגזענות והאלומות התכופה של המשטרה, יוצאי אתיופיה מדווחים על אמון גבוה לא רק במדינה, אלא גם במשטרה (Abu et al., 2017). אמון זה, בשילוב הזדהות ערכית עם המדינה ועם מה שהיא מייצגת, מתבטא בין היתר במוטיבציה גבוהה לשרת בצבא וברצון עז להשתלב ולזכות בהכרה שהם אזרחים שווים ולגיטימיים. גרשון הוא דוגמה מייצגת של הדואליות הזאת: הוא אינו מתכחש לאפליה ולגזענות, אך הוא מאמין במדינה ובטוהר כוונותיה של המשטרה כמעט ללא ביקורת. וכך הוא מתאר את מחאת 2015:

אני חושב שבהפגנה הזו המשטרה הייתה לא אלימה, היא הייתה מאוד מאופקת, אני לא רוצה לחשוב מה היה אם זה היה משטרה בארצות הברית. אני חושב שלמשטרה מגיע קרדיט על האיפוק, וזה היה יכול להסתיים אחרת משני הצדדים. צריך להעריך את מפכ"ל המשטרה דנינו, שלדעתי הוא התנהל והתנהג למופת.

גרשון לא רק נותן את אמונו במשטרה, הוא גם מזדה אתה, מאמץ את נקודת מבטה ומקבל את האשמה על הקהילה שלו:

אין לנו משטרה אחרת, את זה צריך להבין. יש היום קרוב ל-3,000 שוטרים בני הקהילה. ספציפית בהפגנה הזו אנחנו היינו הרבה יותר לא בסדר מאשר המשטרה [...] לאמת יש כוח לשרת את הקהילה [...] סגירת איילון הייתה לא חוקית. כשאתה עושה את זה, אתה פוגע באנשים חפים מפשע.

המיעוט שערער על האמון עשה זאת באופן מסויג. אורי וגיא מובילים תנועה הקוראת בפומבי לסרב במילואים בשל הגזענות המוסדית נגד הקהילה. אף על פי כן, הם אינם מביעים אי-אמון מוחלט ואינם מערערים על ההזדהות, ולמרות כעסם העמוק הם מסרבים לצאת בקריאה לסירוב מוחלט לשרת בצבא:

אנחנו לא קוראים לסירוב להתגייס לצבא, לכולנו יש משפחה שמשרתת בצבא, אבל אנחנו כן קוראים לסרב למילואים כשהמדינה קוראת לנו באמצע החיים.

מיעוט קטן של מרואיינים ערער על האמון במונחים חוקים יותר וצייר תמונה מורכבת המשלבת תסכול עם רצון עז לשילוב ולהכרה. כך מסבירה קרין מה עורר בה את הרצון לצאת להפגנה:

אני לא חושבת שהמדינה משרתת אותי לטובתי. כשהייתי צעירה יותר, לא רציתי להתגייס לצבא ולא רציתי שום קשר עם המדינה ולא הזדהיתי. אני מרגישה שאני מקיאה דם על החופש הזה. כל פיפס קטן שאני עושה אני צריכה להסדר, להסביר, להתווכח. ישראל מתכחשת ליהדות אתיופיה, היא לא רוצה אותה בין כתליה.

מכיוון שעל פי רוב יוצאי אתיופיה מבטאים אמון והזדהות גבוהים עם המדינה, יש לבחון אם ניתן להסביר את חלקם בהתנגשויות אלימות באמצעות ערעור על רכיבים אחרים של לגיטימיות מדינתית נתפסת. נוסף על אמון והזדהות, המרואיינים דיווחו גם על תפיסות גבוהות של חוקיות כלפי המדינה וסוכניה (Hassan, 2015; Scharpf, 2009), גם אם אינם תופסים את המשטרה כפועלת תמיד באופן תקין. הרעיון שהמדינה פועלת בגבולות החוק מתבטא בדבריו של אהרון, שהדגיש את תפיסתו בנוגע למדינה כ"על המשמר בכל הנושא של זכויות האדם, חוק וסדר".

בשונה מאמון, מהזדהות ומחוקיות ערערו המרואיינים על צדק תהליכי, על צדק חלוקתי ועל אפקטיביות. ערעור על צדק תהליכי – התפיסה שהמדינה פועלת באופן לא הוגן ולא לטובת כלל האוכלוסייה (Hough, Jackson, Bradford, Myhill, & Quinton, 2010) – היא תפיסה רווחת בקרב כל המרואיינים. קרין מתארת זאת בצורה ברורה:

שלטונות המדינה מתייחסים כראוי רק לצבע אחד, לבן.

ערעור על צדק חלוקתי – בנוגע לאפליה השיטתית והמוסדית בחלוקת המשאבים לקבוצות שונות במדינה (Tyler, 2012) – בא לידי ביטוי בדברים של זינה:

איי־השוויון זועק לשמים. ערים חוקות מקבלות יותר ויותר, ושכונות אתיופיות ממש לא. מוזנחות.

ולבסוף, המרואיינים מערערים על הלגיטימיות על בסיס התפיסה שהמדינה וסוכניה פועלים באופן לא אפקטיבי (Hitt, Volden, & Wiseman, 2017; Schmidt, 2013). ערעור על האפקטיביות התבטא בעיקר בביקורת על הממשלה ועל חוסר התפקוד שלה בתחומים כמו חינוך, בריאות ורווחה. הביקורת הכללית של אורי יכולה לסכם זאת:

הממשלה עושה סתימת חורים. אחד פה, אחד פה. יש המון בעיות. ברמת הבריאות, תחבורה ציבורית, השכלה, חינוך. נראה ששום דבר לא מתפקד. האזרחים פה זה לא המרכז של העניין, אלא המרכז של העניין הוא איך השלטון הזה שורד.

סיכום ומסקנות

מאמר זה מבקש לשרטט מסגרת תאורטית שביכולתה להסביר את חלקם של האזרחים בהתנגשויות אלימות עם המדינה ועם סוכניה מתוך שימוש בהסברים של פעילי מחאה ובקולם. זירת המאבק של יוצאי אתיופיה בישראל מספקת תובנות אמפיריות כבדות משקל. כקבוצת מיעוט מוחלשת, התופסת את עצמה כחלק בלתי נפרד מן הקולקטיב הלאומי-יהודי, יוצאי אתיופיה חשים תחושה חזקה של שייכות – אמון והזדהות עם המדינה ועם סוכניה – למרות הגזענות והאלימות המופעלות נגדם. עם זאת, התנגשויות אלימות בין פעילי מחאה לבין סוכני המדינה עדיין מתרחשות.

בהתבסס על הממצאים ניתן להסביר פרדוקס זה באמצעות שלושה הסברים שאינם שוללים זה את זה. ראשית, מרואיינים מתארים את האלימות של יוצאי אתיופיה כתגובתית בעיקרה וכאלימות שהתרחשה בעיקר בהתנגשויות עם המשטרה בהפגנות, ולכן לא כאסטרטגיה. שנית, עימותים אלימים יכולים להיתפס כדיעבד כמשתלמים מבחינת עלות-תועלת, גם אם הם לא היו אסטרטגיה מתוכננת. התועלת הפוטנציאלית הנתפסת של העלאת הבעיה לשיח החברתי למרות העלות הגבוהה של האלימות, יכולה להסביר זאת. על-פי ההסבר השלישי, התנגשויות אלימות הן תוצאה של ערעור על רכיבים של לגיטימיות מדינתית נתפסת – אתגר החורג משיקולים נסיבתיים או תועלתניים. מאחר שהממצאים מראים שיוצאי אתיופיה מביעים אמון, מזדהים עם המדינה ומתייחסים אליה כפועלת על-פי חוק, אפשר להסביר את האפשרות הזאת במונחים של ערעור על רכיבים אחרים של לגיטימיות מדינתית נתפסת, כלומר ערעור על צדק תהליכי, צדק חלוקתי ואפקטיביות. ניתוח משולב של המחקר הנוכחי ושל ממצאים מזירות מאבק אחרות בעולם (Miles, Huberman, & Saldana, 2013; Powell, 2016) עשוי לספק תמונה רחבה שביכולתה לייצר תובנות הניתנות להכללה (Tajfel & Turner, 1979; Tost, 2011).

על-פי התאוריה המוצעת, פעילי מחאה מקבוצות מיעוט מוחלשות, שיכולתם להשפיע על המדיניות החברתית-פוליטית היא נמוכה, נוטים לערער על אמון (Devos et al., 2002), על צדק תהליכי (Nix et al., 2015), על צדק חלוקתי (Tyler, 2012) ועל אפקטיביות (Schmidt, 2013). לעומת זאת, ולמרות הגזענות והאלימות המשטרתית, הם לא נוטים לערער על הזדהות (Marx, 2018) ועל חוקיות (Habermas, 1975; Rose-Ackerman & Palifka, 2016). ככל שמצבה של הקבוצה רע יותר, כך הסבירות שהקבוצה תערער על הלגיטימיות המדינתית הנתפסת תגדל וכן תגדל המוטיבציה למחאה. באופן פרדוקסלי, יוצאי אתיופיה בישראל מבטאים אמון עמוק במדינה בכלל ובכוחות הביטחון בפרט, ולכן ניתן לראות את המקרה המיוחד הזה כיוצא מן הכלל המעיד על הכלל, לפחות בכל הנוגע לאמון ולשימוש באלימות מכוונת.

מחקרי המשך יכולים לבחון את הרלוונטיות של התאוריה ככלי אנליטי ישים, למשל, את אפיון הלגיטימיות המדינתית הנתפסת בהתבסס על ששת הרכיבים המוצעים, את היכולת להסביר התנגשויות אלימות בהתבסס על ערעורם ובעריכת מחקר כמותני

שיפריך או יאשש את השערות התאוריה באמצעות מדדי אמינות ותוקף. מחקרים עתידיים יכולים לבחון גם את מגמת הכרום ברמת האמון במדינה בכלל ובמשטרה בפרט, שהמחאות האלימות והתהליכים הפוליטיים-חברתיים בישראל בשנים האחרונות מצביעים עליה, בעיקר המחאות שהתרחשו משנת 2019 ואילך.

מקורות

- אזולאי, א' ואופיר, ע' (2008). משטר זה שאינו אחד: כיבוש ודמוקרטיה בין הים לנהר (1967-). תל אביב: רסלינג.
- בן-פורת, ג', יונה, י' ובשיר, ב' (עורכים). (2016). מבוא: מדיניות ציבורית וחברות רב-תרבותיות. בתוך ג' בן-פורת, י' יונה וב' בשיר (עורכים), מדיניות ציבורית ורב-תרבותיות (עמ' 7-38). ירושלים: מכון ון ליר.
- דיין, נ' (2014). השתלבות יוצאי אתיופיה בישראל: תמונת מצב. עמק חפר: המרכז האקדמי רופין, המכון להגירה ולשילוב חברתי.
- ליאור, א' (2015, 9 בדצמבר). מח"ש סגרה תיק נגד שוטר ששבר לסת וארבע שיניים למפגין. הארץ. אוהור מתוך <https://www.haaretz.co.il/news/politics/premium-1.2794698>
- מורג, ג' (2016, 20 בספטמבר). תיעוד: נאזק לקיר בתא המעצר בתנוחת צלב. Ynet. אוהור מתוך <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4857262,00.html>
- פירסון, פ' (2017). תשואות עולות, תלות מסלול והקר הפוליטיקה. פוליטיקה, 26, 178-135.
- פלמור, א' (2016). הצוות למיגור הגזענות נגד יוצאי אתיופיה: דו"ח מסכם. מדינת ישראל: לשכת הפרסום הממשלתית.
- שקדי, א' (2011). המשמעות מאחורי המילים: מתודולוגיות במחקר איכותני הלכה למעשה. תל אביב: אוניברסיטת תל אביב.

Abu, O., Yuval, F., & Ben-Porat, G. (2017). Race, racism, and policing: Responses of Ethiopian Jews in Israel to stigmatization by the police. *Ethnicities*, 17(5), 688-706.

Alimi, Y. E. (2006). Constructing political opportunity: 1987 – The Palestinian year of discontent. *Mobilization*, 11(1), 67-80.

Alimi, Y. E., Demetriou, C., & Bosi, L. (2015). *The dynamics of radicalization*. New York, NY: Oxford University Press.

Barker, R. (1990). *Political legitimacy and the state*. New York, NY: Oxford University Press.

- Barnard, F. M. (2001). *Democratic legitimacy: Plural values and political power*. Montreal, Canada: McGill's University Press.
- Bar-Tal, D., & Alon, I. (2016) Sociopsychological approach to trust (or distrust): Concluding comments. In I. Alon & D. Bar-Tal (Eds.), *The role of trust in conflict resolution* (pp. 311-334). Cham, Switzerland: Springer.
- Bar-Tal, D., & Hammack, P. L. (2012). Conflict, delegitimization, and violence. In L. R. Tropp (Ed.), *The Oxford handbook intergroup conflict* (pp. 29-52). New York, NY: Oxford University Press.
- Beetham, D. (2013). *The legitimation of power*. London, England: Palgrave Macmillan.
- Ben-Eliezer, U. (2008). Multicultural society and everyday cultural racism: Second generation of Ethiopian Jews in Israel's 'crisis of modernization'. *Ethnic and Racial Studies*, 31(5), 935-961.
- Ben-Porat, G., & Ghanem, A. (2017). Introduction: Securitization and shrinking of citizenship. *Citizenship Studies*, 21(8), 861-871.
- Bradford, B. (2014). Policing and social identity: Procedural justice, inclusion and cooperation between police and public. *Policing and Society*, 24(1), 22-43.
- Burstein, A., & Norwich, L. (2018). From a whisper to a scream: The politicization of the Ethiopian community in Israel. *Israel Studies*, 23(2), 25-50.
- Catlaw, T. J. (2007). *Fabricating the people: Politics and administration in the biopolitical state*. Tuscaloosa, AL: University of Alabama.
- Delehanty, C., Mewhirter, J., Welch, R., & Wilks, J. (2017). Militarization and police violence: The case of the 1033 program. *Research and Politics*, 4(2), 1-7.
- della Porta, D. (2013). *Clandestine political violence*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Devos, T., Spini, D., & Schwartz, S. H. (2002). Conflicts among human values and trust in institutions. *British Journal of Social Psychology*, 41, 481-484.
- Erdal, M. B., Deoland, E. M., & Tellander, E. (2018). How citizenship matters (or not): The citizenship–belonging nexus explored among residents in Oslo, Norway. *Citizenship Studies*, 22(7), 705-724.
- Gallagher-Cunningham, K., Dahl, M., & Frugé, A. (2017). Strategies of resistance: Diversification and diffusion. *American Journal of Political Science*, 61(3), 591-605.
- Gilley, B. (2012). State legitimacy: An updated dataset for 52 countries. *European Journal of Political Research*, 51(5), 693-699.

- Gilligan, C. (2015). The listening guide method of psychological inquiry. *Qualitative Psychology*, 2(1), 69-77.
- Habermas, J. (1975). *Legitimation crisis*. Boston, MA: Beacon.
- Harel-Shalev, A., & Daphna-Tekoah, S. (2016). Bringing women's voices back in: Conducting narrative analysis in IR. *International Studies Review*, 18, 171-194.
- Hassan, S. (2015). Law-abiding citizen: Recent Fatwas on Muslim minorities' loyalty to western nations. *The Muslim World*, 105(4), 516-539.
- Hitt, M. P., Volden, C., & Wiseman, A. E. (2017). Spatial models of legislative effectiveness. *American Journal of Political Science*, 61(3), 575-590.
- Hough, M., Jackson, J., Bradford, B., Myhill, A., & Quinton, P. (2010). Procedural justice, trust, and institutional legitimacy. *Policing: A Journal of Policy and Practice*, 4(3), 203-210.
- Jones-Eversley, S., Adedoyin, A. C., Robinson, M. A., & Moore, S. E. (2017). Protesting black inequality: A commentary on the Civil Rights Movement and Black Lives Matter. *Journal of Community Practice*, 25(3-4), 309-324.
- Jost, J. T., & Van der Toorn, J. (2012). System justification theory. In P. A. Van Lange, A. W. Kruglanski, & E. T. Higgins (Eds.), *Handbook of theories of social psychology*, Vol. 2 (pp. 313-343). New York, NY: Sage.
- Kaplan, S., & Salamon, H. (2004). Ethiopian Jews in Israel: A part of the people or apart from the people? In U. Rebhun & C. I. Waxman (Eds.), *Jews in Israel: Contemporary social and cultural patterns* (pp. 118-148). Hanover, Germany: Brandeis University Press.
- Klandermans, B. (2014). Identity politics and politicized identities: Identity processes and the dynamics of protest. *Political Psychology*, 35(1), 1-22.
- Lamont, M., & Mizrahi, N. (2012). Ordinary people doing extraordinary things: Responses to stigmatization in comparative perspective. *Ethnic and Racial Studies*, 35(3), 365-381.
- Levi, M., Sacks, A., & Tyler, T. R. (2009). Conceptualizing legitimacy, measuring legitimating beliefs. *American Behavioral Scientist*, 53(3), 354-375.
- Levi, M., & Stoker, L. (2000). Political trust and trustworthiness. *Annual Review of Political Science*, 3, 475-507.
- Lofland, J. (2017) [1985]. *Protest: Studies of collective behavior and social movements*. London, England: Routledge.
- Lupu, Y., & Wallace, G. P. R. (2019). Violence, nonviolence, and the effects of international human rights law. *American Journal of Political Science*, 63(2), 411-426.

- Marx, A. W. (2002). The nation-state and its exclusions. *Political Science Quarterly*, 117(1), 103-126.
- Marx, A. W. (2018)[1993]. Contested images and implications of South African nationhood. In K. B. Warren (Ed.), *The violence within: Cultural and political opposition in divided nations* (pp. 157-180). New York, NY: Routledge.
- Mautner, M. (2011). *Law and the culture of Israel*. Oxford, England: Oxford University Press.
- Maxwell, R. (2010). Trust in government among British Muslims: The importance of migration status. *Political Behavior*, 32(1), 89-109.
- McAdam, D. (2017). Social movement theory and the prospects for climate change activism in the United States. *Annual Review of Political Science*, 20, 189-208.
- Miles, M. B., Huberman, A. M., & Saldana, J. (2013). *Qualitative data analysis: A methods sourcebook* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Mizrachi, N., & Zawdu, A. (2012). Between global racial and bounded identity: Choice of destigmatization strategies among Ethiopian Jews in Israel. *Ethnic and Racial Studies*, 35(3), 436-452.
- Nassauer, A. (2016). From peaceful marches to violent clashes: A micro-situational analysis. *Social Movement Studies*, 15(5), 515-530.
- Nix, J., Wolfe, S. E., Rojek, J., & Kaminski, R. J. (2015). Trust in the police: The influence of procedural justice and perceived collective efficacy. *Crime & Delinquency*, 61(4), 610-640.
- O'Connor, C. D. (2008). Citizen attitudes toward the police in Canada. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 31(4), 578-595.
- Opatow, S. (2016). Protest and policing: Conflict, justice, and history in Ferguson, Missouri (pp. 155-178). In D. T. Kong & D. R. Forsyth (Eds.), *Leading through conflict: Jepson studies in leadership*. New York, NY: Palgrave Macmillan.
- Pearson, P. (2000). Increasing returns, path dependence, and the study of politics. *American Political Science Review*, 94(2), 251-267.
- Piper, L., & Wheeler, J. (2016). Pervasive, but not politicised: Everyday violence, local rule and party popularity in a Cape-Town township. *South Africa Crime Quarterly*, 55, 31-40.
- Powell, K. J. (2016). Making #BlackLivesMatter: Michael Brown, Eric Garner, and the specters of black life – Toward a hauntology of blackness. *Cultural Studies – Critical Methodologies*, 16(3), 253-260.
- Rawls, J. (2001). *Justice as fairness: A restatement*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Reynolds-Stenson, H. (2018). Protesting the police: Anti-police brutality claims as a predictor of police repression of protest. *Social Movement Studies*, 17(1), 48-63.
- Rosanvallon, P. (2011). *Democratic legitimacy: Impartiality, reflexivity, proximity*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Rose-Ackerman, S., & Palifka, B. J. (2016). *Corruption and government: Causes, consequences, and reform* (2nd ed.). New York, NY: Cambridge University Press.
- Sajjad, T., & Härdig, A. C. (2017). Too many enemies: Mobilization, marginalization, and political violence. *Terrorism and Political Violence*, 29(6), 1106-1125.
- Scharpf, F. W. (2009). *Legitimacy in the multilevel European polity*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Schmidt, V. A. (2013). Democracy and legitimacy in the European Union revisited: Input, output and "throughput". *Political Studies*, 61(1), 1-21.
- Schwarzmantel, J. J. (2011). *Democracy and political violence*. Edinburgh, Scotland: Edinburgh University Press.
- Shafir, G., & Peled, Y. (2002). *Being Israeli: The dynamics of multiple citizenship*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Shukra, K., Back, L., Khan, A., Keith, M., & Solomos, J. (2004). Black politics and the web of joined-up governance: Compromise, ethnic minority mobilization and the transitional public sphere. *Social Movement Studies*, 3(1), 31-50.
- Simpson, B., Willer, R., & Feinberg, M. (2018). Does violent protest backfire? Testing a theory of public reactions to activist violence. *Socius*, 4, 1-14.
- Sprinzak, E. (1991). The process of delegitimization: Towards a linkage theory of political terrorism. *Terrorism and Political Violence*, 3(1), 50-68.
- Strain, C. B. (2005). *Pure fire: Self-defense as activism in the civil rights era*. London, England: University of Georgia Press.
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict (pp. 33-47). In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations*. Monterey, CA: Brooks-Cole.
- Tarrow, S. (2013). *The language of contention: Revolutions in words, 1688-2012*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Tost, L. P. (2011). An integrative model of legitimacy judgments. *Academy of Management Review*, 36(4), 686-710.
- Turner, B. (2001). The erosion of citizenship. *British Journal of Sociology*, 52(2), 189-209.

- Tyler, T. R. (2003). Procedural justice, legitimacy, and the effective rule of law. *Crime and Justice: A Review of Research*, 30, 283-357.
- Tyler, T. R. (2012). Justice theory. In P. A. Van Lange, A. W. Kruglanski, & E. T. Higgins (Eds.), *Handbook of theories of social psychology*, Vol. 2 (pp. 344-361). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Tyler, T. R., & Jackson, J. (2014). Popular legitimacy and exercise of legal authority: Motivating, compliance, cooperation and engagement. *Psychology, Public Policy and Law*, 20, 78-95.
- Van Craen, M. (2013). Explaining majority and minority trust in the police. *Justice Quarterly*, 30(6), 1042-1067.
- Van Stekelenburg, J., & Klandermans, B. (2017). Individuals in movements: A social psychology of contention (pp. 103-139). In C. Roggeband & B. Klandermans (Eds.), *Handbook of social movements across disciplines*. Cham, Switzerland: Springer.
- Van Zomeren, M., Susilani, N., & Berend, S. (2016). Explaining a rare null relationship between group identification and social protest through a relational form of coping with low group status. *Journal of Social and Political Psychology*, 4(1), 381-402.
- Weber, M. (1964). *The theory of social and economic organization*. New York, NY: The Free Press.
- Weitzer, R., & Tuch, S. A. (2004). Race and perceptions of police misconduct. *Social Problems*, 51(3), 305-325.
- Wouters, R. (2013). From the street to the screen: Characteristics of protest events as determinants of television news coverage. *Mobilization*, 18(1), 83-105.